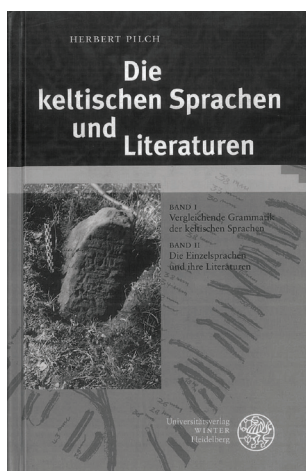

КЕЛТСКАТА СЛОВЕСНОСТ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ЕДИН ГЕРМАНСКИ УЧЕН

*Херберт Пилх.
Келтските езици и литератури.
Хайделберг, 2011.*

„Келтските езици и литератури“ е венецът на научните търсения и творческите усилия на професора по англицистика и келтология от Фрайбургския университет Херберт Пилх, който наскоро чества своя 85-годишен юбилей. Книгата е от онези, които се пишат продължително, преработват се и се допълват, но именно затова обхватността на представените в нея изследвания грабва както проявяващия научен интерес към езиковото и литературно наследство на народите от келтската група читател, така и случайно сблъскалия се с тематиката лаик. Изследването на автора не е просто резултат от изпълнено професионално задължение, а плод на страстно себеотдаване на любовта към езиковото и духовно наследство на тези колкото загадъчни, толкова и реални наследодатели на европейската и световната култура. И макар страстта да е обикновено ирационална и неподдаваща се на обяснение, то трудът изцяло почива върху обилен,

обоснован според правилата на лингвистиката и литературоведския анализ материал, тъй като професор Пилх, през цялото време на активната си кариера на университетски преподавател непрестанно е извършвал сравнително-лингвистични проучвания главно в областта на германистиката и келтистиката, публикувал е множество статии в редица списания, занимаващи се с проблемите на езиковото развитие на средновековния и съвременния английски език, както и на уелския, бретонския, ирландския и шотландския език.

„Келтските езици и литератури“ е книга, обхватна по съдържание, а и по тематичност на изследванията (повече от петстотин страници), представяща в исторически аспект езиковото и литературно развитие на келтските езици, начевайки с обзорен преглед на „живите“ от тях – ирландски, уелски и бретонски, преминавайки през шрихирането на отмерелите келтоиберийски¹, старогалски², лепонтийски³, галатски⁴,

¹ Или иберокелтски – говорен на територията на днешна Испания. От него са запазени над трийсет надписа, изписани с иберийски писмени знаци и над двайсет, написани на латиница върху бронзови плочки.

² Разпространен в древността на територията на днешна Франция, Югозападна Германия и немскоезичните области на Швейцария. Смята се, че от него по-късно се оформят бретонски и уелски.

³ Език, говорен на територията на провинция Цизалпийска Галия, т.е. днешния швейцарски кантон Тичино и Паданската равнина в Северна Италия.

⁴ От него са достигнали до нас единствено отделни имена. Географските ширини, в чийто обхват съгласно свидетелствата на римския хронист Йероним езикът е бил все още разпространен през IV в., се намират на територията на Централна Мала Азия, където около 230 г.

пиктски⁵, корнуолски⁶ и манкски⁷, за да се впусне в пространно разглеждане на чисто морфологическите и фонетични особености на келтската езикова група като част от семейството на индогерманските езици, обръщайки внимание на родствениите белези между тях, чието съществуване се обосновава на базата на реконструирания пракелтски език.

Прочитът на книгата пренася читателя последователно в различни епохи, започвайки от древността, като позоваването на запазените писмени извори дава представа не само за събития къде с легендарен привкус, къде подплатени с исторически доказателства, но ни запознава също и с етапите на развитие на чисто лингвистичните особености на съвременните, а при наличието на достатъчно материал, и с тези на отмерилите келтски езици. Именно от тези страници научаваме за общите белези на съвременните келтски езици, сред които е наличието на двайсетична бройна система, съгласно която числото четиридесет се изразява като две по двайсет (бретонски – *daou ugent*, уелски – *deugain*, ирландски – *daichead*). Този изразен способ се смята за наследен именно от старогалския език във френския, както и от средновековния ирландски в датския⁸.

пр.Хр. нахлуват и трайно се заселват значителни маси от келтски (галски) племена. По-късно земите, населявани от тях, са именувани провинция Галатия. Според проф. Пилх името на румънския град Галац е със същия корен. Дали по подобен начин бихме могли да обясним и етимологията на името на нос Галата край Варна?

⁵ В науката няма единно мнение относно принадлежността на пиктския език към групата на келтските езици, тъй като от него са запазени единствено отделни лични имена, както и трийсет и седем каменни надписа, написани с огамско писмо, което ги прави трудни за тълкуване и определяне. Езикът се е говорил в североизточните части на Шотландия.

⁶ Наричан още корнски. Говорел се е на полуостров Корнуол в Югозападна Англия.

⁷ Езикът на остров Ман.

⁸ Вероятно заимстван от викингските завоеватели, периодически опустошавали, но и установили трайни поселения в Ирландия и Шотландия през VIII–X в.

Към основните особености авторът причислява и изобилието от безлични глаголни форми, т.е. такива, при които не се наблюдава субект и каквито образуват както транзитивните, така и интранзитивните глаголи, а също и наличието на изменящи се по род и число предлози.

Наред с посочените особености Херберт Пилх набляга и върху една допълнителна характеристика на келтските езици, а именно липсата на притежателни местоимения, като притежанието се изразява посредством проклитики или вмъкнати между проклитиката и съществителното име частици. Типична за тях е и появата в речта на т.нар. „промяна на фокуса“, т.е. на гледната точка, от която се проследява ролята на субектите/обектите в изречението⁹.

Вникването в тези лингвистично-морфологически особености спомага за разбирането на отношението на келта към заобикалящия го свят. Схващането на спецификите на неговата изразност е предпоставката за разглеждане на самопозиционирането му във времето и пространството. Впрочем именно дуалистичната природа на Пилховото изследване проявява двойко въздействие върху непрофесионалните читатели, а именно на ритуално посвещаване в тайните на келтското слово по отношение на историка и изследователя на културологичните особености на келтските народи, но и в жанровото многообразие на келтската литература, по отношение на незапознатия с нейното богатство граматик. И в тази „ритуалност“, която се из-

⁹ Например: уелски – *gwelais i fe* ‘видях го’; отговор: *a finnau hefyd* ‘аз също’. Местоимението „аз“ (*i fe*) се изразява посредством променящата гледната точка местоименна частица (*f*)*innau*, показваща отношението на отговарящия субект спрямо обсъждания обект отново от първо лице. В ирландския език тази промяна на фокуса намира израз в местоименната частица *mise*, докато в бретонския и в отмерения в края на XVIII в. корнуолски език разликата в изразяването на отношение с две отделни местоименни частици, използвани все от първо лице, не се наблюдава след приключването на прехода от средновековните към съвременните форми на двата езика.

вършва на два етапа – опознаване първо на лингвистичните келтски тайни, а след това и на магията на произведенията на келтската словесност, авторът подхожда не просто като систематизатор на сух научен материал, но увлекателно и с вещината на проникналия в дълбините на индогерманистиката мъдрец съумява да грабне читателя.

Като част от първия етап на ритуала, посвещаваният бива запознат с основните признаци, по които келтските езици се делят на спадащи към „р“ или към „kw“ група. Тук делението е обяснено с начините на определяне на родството между дадена дума на съвременен келтски език и дума на латински или старогръцки, чрез възстановяването на общия индогермански (индоевропейски) корен. Например ирландската дума *athair* ‘баща’ бива сведена до старогалската дума *atr-ebo*, а тя от своя страна до индогерманската реконструирана дума *rotēr*, въз основа на който корен се определя родството с латинското *patēr*, старогръцкото *πατήρ*, респективно с италианското *padre*, френското *père*, немското *Vater* и т.н. Отново подхождайки аналитично, Пилх разглежда близостта и отликите между думи с едно и също значение на ирландски, уелски и бретонски, т.е. на живите келтски езици, разяснявайки ни обстоятелството, че обозначенията „р“ и „kw“ келтски езици се базират на фонетичната заменяемост на индогерманския (индоевропейски) звук *kw*, понеже езиковедските изследвания са установили, че в общия праезик на индоевропейските племена лабиалният звук *p* преминава във *f*. Този принцип бива онагледен с въпросителните местоимения *кой*, *какъв* или с частиците за време *кога*, *когато*: ирландски – *sa*, *se*, шотландски гаелски (диалект на ирландския) – *co*, *coin*, уелски – *pa*, *piu*; бретонски – *pa*, *piou*¹⁰, както и чрез традиционния пример – числата „четири“, съответно на ирландски – *ceathair*; на уелски – *pedwar*; на бретонски – *pevar*; и „пет“ на ирландски – *cuig*, на уелски – *pump* и на бретонски – *petp*¹¹.

При преминаването през втория етап на посвещение пред читателя

се разкрива, че освен вещ в граматиката авторът е и отличен познавач на писателското изкуство на келтите. И това познание той споделя с нас във втората част на представената книга, отделяйки подобаващо внимание на сътвореното на отделните келтски езици литературно творчество. Авторът е отделил много внимание на поетическото изкуство в уелските и ирландските земи през Средните векове, тъй като именно то, наред с устните предания, записани от Нений в „*Historia Brittonum*“ (IX в.), от Джефри от Монмаут в „*Historia regum Britanniae*“ (XII в.) и достигналите до нас ирландски *seanchas* ‘истории’, е фундаментът на сетнешното развитие на литературата по тези земи. Ранната средновековна поезия на Уелс е представена в двете ѝ основни проявления – елегическото и хвалебствено-героическото. Най-ранните сведения за създатели на мерена реч се съдържат в писанието на монаха Нений, в което последният споменава за поемите на Талхерн¹², Анейрин и Талиесин. От първия не е запазено нищо, докато за другите двама е известно, че са се извявали като придворни поети при владетеля на княжество Гододин, нахлящащо се в земите на днешна Югоизточна Шотландия и Североизточна Англия, съчинявайки хвалебствия в прослава на кралете Мънъдоуг и Ириен за техните битки срещу саксонските нашественици¹³.

Творбата, приписвана на Анейрин, се характеризира със строфическа структура, като дължината на строфите е променлива при запазване на крайната рима (уелс. *awdlau*). Строфите наподобяват по отношение на своята форма известните от старофренския епос *laisse*, а обект на възхвала и възвеличаване в тях са героите, взели участие в злощастно завършили военен поход срещу англо-саксонците в земите на *Catraith* (днешен Йоркшир). Всяка строфа е посветена на

¹² Авторът го определя като „баща на поетическото изкуство“ (*tad aguen*).

¹³ Според Нений описваните събития се отнасят към времето на царуването на владетеля на Нортумбрия – Ида (547–559 г.).

¹⁰ Сравни латинските *quid*, *quantus*!

¹¹ Сравни латинските *quattuor*, *quinque*!

отделен герой. Х. Пилх съобщава, че от Талиесин са оцелели дванайсет подобни хваления, девет от които възпяващи крал Ириен. Вероятно и усърдието на възпяващия е довело до подобаващо възнаграждение, но биографични данни за авторите на панегирическите произведения не са запазени, поради което са възможни всякакви догадки.

Като интересна и същевременно загадъчна фигура Х. Пилх ни представя т.нар. „пророчески поет“ Гуейнт Клан (Gweinth Clan)¹⁴, която изплува и в бретонските средновековни предания като Gwenc'hlan, а по-късно (през 1419 г.) и като Guynclaff. Всъщност нему се приписва¹⁵ изричането на пророчески слова в спадащата към сборника на Вилмарке песен „Пророчеството на Гуенхлан“¹⁶. В нея се разказва за несретната му съдба на ослепен по заповед на неизвестен военачалник и няколкократно погубен от него. Историята завършва с овъзмездяването на погубения бард, който от своя гроб наблюдава как зверове и птици разкъсват трупа на ненамерилия покой негов враг. Индиректното внушение на финалната сцена от песента се основава на идеята за съюзяването на анималистичните сили в природата срещу ненаказания от човешките насилник.

Известно е и още едно име на майстор на мерената реч от този период, с който авторът на „Келтските езици и литератури“ ни запознава, а именно на създателя на стихове в строфическата форма *englynion*¹⁷ Лъуарх¹⁸ Хен. В

неговите творби възхвалата на нечий героизъм отстъпва място на оплакваческите излияния, които се проявяват под формата на елегически песни с три отделни мотива. Поводът за първата елегическа песен е трагичната гибел, сполетяла кралството Регед, находящо се в северната част на Уелс, през втората половина на VI в., когато англосаксонските нашественици погубват двацет и четиримата синове на излизащия страдание на душата си поет. Като продължение на събитийната линия във втората елегия се разказва за дързостта и смелостта на принцеса Хелед, която въпреки ужаса от останалите след нашествието през 642 г. развалини и трупове се завръща през нощта на столицата на кралството Пенгуерн, където отдава почит на падналите в боя свои братя и сестри. В третата от елгиите лирическият герой е гаснещ от проказа млад момък, който нейде при устието на река Киауг сред раззеленилата се пролетна природа, слушайки песента на кукувицата дочува зова на смъртта. В пристъп на болка, тъга и безнадеждност болният проклита Бог и хората – „Cas dyn uman cas Duw vry“ ‘Проклет да е и човекът тук, и Бог във висините’.

Трите елгии представят три различни типа страдание, които съответните лирически герои понасят различно, т.е. разглеждат се три поведенчески форми, свързани с личностната способност за преодоляване на душевната и телесна болка, причинени от загубата на близки или от получени през войната рани. В основата е полемическото въздействие върху индивидуалната душевност на всеки от героите, което сломява, калява или напълно унищожава. В първата от елгиите лирическият герой е разказвачът, чиято фина и чувствителна натура го подтиква да излее болката си по загубените любими същества. Плачът и страданието са израз едновременно на най-естественото и човешко у героя и на неговата слабост, ранимост и невъзможност за преодоляване на изпитанието. В обратна светлина е представен вторият протагонист, който, макар и жена, успя-

¹⁴ Името му се среща и като Cian, което се отдава на погрешно изписване.

¹⁵ В съставения през XIX в. от бретонец Вилмарке сборник с балади под името „Barzhaz Breizh“ ‘Поетическото изкуство на Бретан’.

¹⁶ Diougan Gwenc'hlan – е публикувано от събирача на бретонска поезия Hersart de la Villemarque (1815–1895) в сборника „Barzhaz Breizh“.

¹⁷ Стихосложението на този елегически вид поезия се характеризира със съчетаването на формите *toddiaid byr* (кратък дистихон) и *cywydd* (седемсрични римувани двустиишия). Всички редове на стиха имат една и съща крайна рима.

¹⁸ *Clywarch Hen* – транскрипцията на български не е точна. Началното двойно

„л“ се произнася като нещо средно между *ш* и *загълхващо л*.

ва да надмогне страха и страданието и да стори всичко по силите си, за да отдаде своята почит към падналите близки. У него преобладават гордостта, благородството и чувството за дълг към ближния въпреки разделителата ги смърт. Третият от героическите персонажи е може би най-трагичният, тъй като от цялото му същество и присъствие лъхат обезвереност и безнадеждност, които накрая прерастват в озлобление и предсмъртен гняв, каращи го да изрече сквернословия спрямо Бог и човешкия род.

Херберт Пилх не се впуска във философски разсъждения и не разнища отделните героически образи. Литературната част от книгата му е по-скоро мотивирана от желанието да се разшири кръгзора на читателите спрямо жанровата обхватност на уелската поезия, отколкото да представи критически позицията си за творчеството на отделните средновековни бардове. Затова и изложението се разгръща в три направления – заглавие на произведението, сведения за автора и епохата, през която е създадено, сюжет и развитие на сюжетната линия. Придържайки се към този похват, авторът представя и друга легендарна фигура на творец на поетическо изкуство от разглеждания период, а именно живелия също през VI в. Мърдин, известен още като *Merlinus silvestris*, за когото сведения се дават в т.нар. „Черна книга на Каерфърдин“¹⁹, представляваща ръкопис, писан през XIII в. и съдържащ прорицателски стихове. За този поет разказва и Джефри от Монмаут в посветеното нему свое стихотворение „*Vita Merlini*“ – „Животът на Мерилин“, описвайки как го споходила дарбата да прорицава в мерена реч, след като бил ранен в битката при Арвдерид през 573 г.

По-нататък е разгледана песента „Пляката от Отвъдното“ от книгата на Талиесин, в която се разказва за поход, предприет от крал Артур и неговата свита с цел да отмъкне от пазещите го девет девици вълшебния котел, трансформиран в по-късните артуриански

сказания в Свещен Граал. Девиците обаче го пленили заедно с придружаващите го бойци и ги впрегнали в конски хомот, от който се спасили и успели да се завърнат по родните си места само седем души, но сред тях не бил Артур. На края на песента Талиесин описва група монаси, които напразно очакват на морския бряг завръщането на краля, като не пропуска под формата на монолог да осмее тяхното невежество и липса на астрологически познания, довели до провала на похода.

Наред с Анейрин, Талиесин, Мърдин и Лъуарх Хен, които биват определяни като *Synfeirdd*²⁰ ‘ранните поети’, авторът на „Келтските езици и литература“ е отделил подобаващо внимание и на придворните уелски бардове от епохата на Развитото Средновековие. Тяхната поезия датира от XII–XIII в., а създателите ѝ са двайсетина поименно известни творци на мерена реч, назовавани още *beirdd y tywysogion* ‘княжеските поети’. Тяхната задача не е била да възпяват нечий легендарен героизъм, проявил се в безброй борби срещу нашественика иноземец. Те са били „ласкатели“, заети да славословят съответния владетел, да отправят към него молби в стихотворна форма, да съчиняват оплаквачески стихове по повод неговата смърт, както и да поддържат духовито и приповдигнато настроение в двора. Най-старият от създадените от тях жанрове е *Meilyr*, преживял своя разцвет около 1137 г. От него са запазени една жалеяка, едно хумористично „Стихотворение на смъртното легло“ и едно прорицание в стихотворна форма. Поезията на „княжеските поети“, представена от Х. Пилх, се характеризира с изкусни метрически форми, с духовити препратки, но и с неяснота на изказа. Тя напомня на ирландските *réiteoiric* и на исландската скалдска поезия. Пример за произведение от разглеждания период е одата за Лиуелин ап Гривид (*Llywelyn ap Gruffudd*), написана от поета Лигад Гоуп (*Llygad Gwr*) и озаглавена „Окото на мъжа“. Състои се от че-

¹⁹ *Llyfr Du Caerfyrddin* – една от четирите „Древни книги на Уелс“.

²⁰ Думата е композитум от предлога *syn* ‘пред, преди’ и множественото число на съществителното *bard* ‘поет’.

тири строфи от по четири реда с еднаква крайна рима, като във вторите полустихия изобилства от вметнати изрази, чрез които лирическият аз дава оценка по съществуването на изказаното във съответното предходно полустихие. Темата на произведението е покоряването от Лиуелин на трите федеративни княжества Гуинед, Дъвед и Дехейбарт:

*Sefis yn rhyfel diymgel daith
Rhag estrawn genedl gwyn anghyfiaith
Sefid Brenin Nef breiniawl gyfraith
Gan eurwawr aerbair y tair talaith.*

Сякаш на същинска война,
пое той на явен път,
Пред чуждия народ –
вопъл на неразбираем език,
Той и небесния владетел би поставил –
изключително право,
Украшен със злато боен котел
на трите царства.

В книгата на професор Пилх подробно и в хронологическа последователност е разгледано и развитието на ирландската средновековна поезия. Авторът подчертава, че за разлика от европейския материк, през VI в. поетическото творчество в Ирландия преживяло пълен разцвет, а изобилието от поети било толкова голямо, че върховният крал на Ирландия Ег Мак Анмира сериозно се замислил да прогони голяма част от тях, тъй като значително били нараснали претенциите им за възнаграждения по повод на изнасяните рецитали, наречени *duan*. Не може да се отрече, че подобна мярка за справяне с финансови затруднения е оригинална, но твърде строга. Това сведение е красноречива илюстрация за социалния статус на творящите поетически произведения в Ирландия през този исторически период. Заслуга на по-сетне канонизирания за светец Колм Килъ – сам майстор на мерената реч – е, че на свикан по този повод съвет на благородниците и духовенството успял да убеди краля да не прокужда всичките поети, но да остави неколцина в страната, които да разпръсне из отделните провинции, като във всяка от провинциите ги постави на подчинение на съответен *ollamh* ‘академичен поет’, както и да определи за цяла Ирландия един *ard-ollamh* ‘предводител на поети-

те’. Същевременно Колм Килъ основал и две академии за поезия, в които всеки академичен поет бил задължен да обучава желаещите да се изучат както на разказваческото изкуство в проза – *seanchas*, така и да придобият поетически умения – *dan*. Обучението обхващало различни жанрове, сред които хвалението, оплакваческата песен и прочее и, което следва да бъде отчетено като социално достижение на тогавашното общество, било напълно безплатно за всички желаещи.

Ирландското старинно изкуство на мерената реч се характеризира със строги метрически форми – *dan díreach*, също подробно разяснени от автора. Типични за тях са структурната алитерация и асонансът. Засвидетелствани са както панегирици, така и стихове с дидактическа насоченост, по-късно достигнали до нас като *reiteoiric* ‘красноречия’. Ударените срички на ред са между две и пет, като не се образуват строфически структури. Алитерацията се наблюдава понякога на самия ред, понякога на края на всеки и началото на следващия ред. Обикновено се изброяват едно или повече пластично обрисувани и доведени до хиперболизация качества на съответното възхвалявано лице, или пък се отправят предупреждения към някой младеж да не предприема безразсъдни действия. Ето един такъв пример от стиха „Свинята на сина на Дахо“:

*Fo-chen Conall
cridhe licce
londbruth logha
lùchair ègha
guss flann ferge
fo chich chruad
créchaigh càthbhùadigh*

Добре дошъл, о, Конал!
Сърце от камък,
изгаряща огнена жага,
леден отблясък,
яроствочервена мощ,
нанасящ удари под гърдите,
ранен в победоносна битка.

В друго произведение Кухулин наставлява престолонаследника Lugh Réodearg (Лу с червените нашивки):

Nírbat taerrechtach debtha dène dóergairce

*Nirbat discir doichlech diummasach
Nirbat ecal ocal opond esamain.*

Недей да дириш буйни и люти кавги,
не бъди див, груб или надменен,
нито страхлив, дързък, безразсъден
или прибързан.

Накрая искам да представя накратко проф. Херберт Пилх. Той е роден през 1927г. във Велау (днес Знаменск в Калининградска област). Завършва английска, френска и руска филология в университета в Кил, където в началото на 50-те години бива назначен като асистент. По това време се появяват и задълбочават интересите му към келтските езици. Хабилитира се през 1957 г. От 1961 до 1995 г. е редовен професор в Катедрата по английска филология във Фрайбургския университет. Автор е на

редица значими научни публикации, сред които са „Теория на фонемата“ (Phonemtheorie; Theory of the phoneme. Basel, 1964), „Емпирична лингвистика“ (Empirical Linguistics. München, 1976), „Курс по староанглийски език и граматика“ (Altenglischer Lehrgang und Altenglische Grammatik; Course of Old English Language and Grammar. München, 1970), „Звук, значение и система“ (Sound, Sense and System. Heidelberg, 1987), „Наръчник по английска фонетика“ (Manual of English Phonetics. München, 1994), „Келтските езици и литератури“ (Die keltischen Sprachen und Literaturen; Celtic Languages and Literatures. Heidelberg, 2007) и др.

ЮЛИЯН РАЗПОПОВ